

Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 04820 Envanter Numaralı Kur'ân-ı Kerîmin Tezhip Sanatı Bakımından Değerlendirilmesi

Evaluation of the Qur'an with Inventory Number
04820 Preserved in the Manuscript Donations
Collection of the Suleymaniye Library in Terms of
Illumination Art

Yeşim AKSOY ŞAŞTIM

Uşak Üniversitesi, Güzel Sanatlar
Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları
Bölümü, Uşak, Türkiye

Öz

Tarih boyunca yaşamış olan Türkler ilme verdikleri önemi sanatla birleştirerek, kitap sanatları alanında nadide eserler vermişlerdir. Yazma eserlerin yazılarının yanı sıra tezyînatına da büyük bir özen ve maharet göstermişlerdir. Bugün müze, özel koleksiyon ve kütüphanelerde birçok tezyîni yazma eser muhafaza edilmektedir. Bu eserlerden biri de Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Bağışlar koleksiyonunda bulunan 04820 envanter numaralı Kur'ân-ı Kerîmdir. Eser 1243/1827 yılında Hafız Muhammed el-Ferîd tarafında nesih hattı ile yazılmıştır. 1244/1828 yılında Osman Şûkrî tarafından tezyîni edilmiştir. Zahriye sayfası bulunmayan eserin, serlevha, sûre başı, güller, duraklar ve hâtîme sayfasında bulunan tezyînat detaylı olarak analiz edilmiştir. Hatâyî grubu motiflerin yanı sıra sadece penç motifleri ile yapılan tasarımlar yaygındır. Altın zemin üzerine yapılan iğne perdahı bütün tezyîni sayfalarda kullanılmıştır. Zer-ender-zer tekniği kullanılan teknikler arasındadır. Kur'ân-ı Kerîmin tezyîni alanlarında kompozisyon özellikleri, desen tasarımı, motifler, kullanılan renkler ve teknikler ait olduğu dönemin tezyînat özellikleri bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Süleymaniye Kütüphanesi, el yazması, Kur'ân, tezhip

ABSTRACT

Turks, who have lived throughout history, combined the importance they gave to science with art and produced rare works in the field of book arts. In addition to the writings of the manuscripts, they also showed great care and dexterity in the decoration of the works. Today, many ornamental manuscripts are preserved in museums and libraries. One of these works is the Qur'an with inventory number 04820, which is in the Manuscript Donations collection of the Süleymaniye Manuscripts Library. The work was written by Hafız Muhammed el-Ferîd with the naskh calligraphy in 1243/1827. It was decorated by Osman Şûkrî in 1244/1828. The work, which does not have a zahriye page, has been analyzed in detail, including the serlevha, the beginning of the chapter, the roses, the stops, and the ornament on the hatime page. In addition to Hatayi group motifs, designs made with only penç motifs are common. Needle burnishing on a gold background is used on all ornament pages. Zer-ender-zer technique is among the techniques used. Composition features, pattern design, motifs, colors, and techniques of the illuminated areas of the Qur'an are important in terms of the decoration features of the period it belongs to.

Keywords: Illumination, manuscript, Qur'an, Süleymaniye Library

Geliş Tarihi/Received: 20.03.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 16.01.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 30.03.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Yeşim AKSOY ŞAŞTIM
E-mail: yesim.aksoy@usak.edu.tr

Cite this article as: Şaştim, Y. A. (2023). Evaluation of the qur'an with inventory number 04820 preserved in the manuscript donations collection of the suleymaniye library In terms of illumination art. *Art and Interpretation*, 41(1), 51-58.

Content of this journal is licensed
under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Muhammed'e gönderilen ilâhî buyrukları insanlara bildiren, onların her iki dünyada da mutlu olmaları için gerekli kaidelerin anlatıldığı kutsal kitaptır. Bu sebeple hattatlar Kur'ân-ı

Kerimleri en güzel şekilde yazma gayesinde olmuşlardır. Allah'ın kelamına olan saygı, hattatları ve müzehhipleri onu en iyi şekilde yazmaya ve en kıymetli malzemeler ile tezyin etmeye sevk etmiştir (Bilen, 2015, s. 49).

XVI. yüzyıla kadar Kur'ân yazımında yalnız başına kûfi, muhakkak, reyhânî, sülüs ve nesih gibi yazılar, yada muhakkak-nesih, muhakkak-sülüs-nesih ve muhakkak-reyhani gibi üçlü veya ikili yazı gurupları kullanılmıştır (Derman, 1970, s. 13). Fakat Kur'ân yazımında Osmanlılar, zevklerine uygun olarak nesih yazıyı tercih etmişlerdir (Acar, 1998, s. 75). Bu sebeple bazı Osmanlı kaynaklarında nesih hattından hadîm-ül Kur'ân olarak söz edilmektedir (Taşkale, 2009, s. 17).

Bugün müze ve kütüphanelerde bulunan Kur'ân-ı Kerim hat ve tezhip bakımından hayranlık uyandıracak güzellik ve zenginliktedir. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi de yazma eser bakımından en zengin kütüphanelerdendir. Bu makalede Yazma Bağışlar bölümünde yer alan O4820 env. numaralı Kur'ân-ı Kerim zahriye sayfası, serlevha, sûre başı, güller, duraklar ve hâtime sayfasının tamamı tezhip özellikleri bakımından incelenmiştir.

Yazma Bağışlar O4820 Envanter Numaralı Kur'ân-ı Kerim Tezyinatı

Envanter No: O4820

Bölüm: Yazma Bağışlar

Kitabın Adı: Kur'ân-ı Kerim

İstinsah Eden: Hafız Muhammed el-Ferîd

Müzehhibi: Osman Şükrî

Yazıldığı Tarih: 1243/1827

Tezyin Tarihi: 1244/1828

Yazı Çeşidi: Nesih

Varak Adedi: 308

Satır Sayısı: 15

Ebadı: 160X105, 92X50 mm

Bulunduğu Yer: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi

Serlevha Tezhibi

Kur'ân-ı Kerimlerde tezhibin uygulandığı kısımlardan biri serlevhalardır. Sözlükte "baş" anlamındaki Farsça "ser" ile Arapça "levha" kelimesinden meydana gelen ser-levha "bir yazının başlığı" anlamına gelir. Dîbâce adı da verilmiş olan bu sayfaların tezhibine "serlevha tezhibi" denilmektedir (Duran, 2009, s. 567). Serlevha el yazması kitapların ilk sahifelerine yapılan tezhipli başlığa verilen addır (Pakalın, 2004, s. 187). Serlevha tezhibi genellikle Kur'ân-ı Kerimlerde Fâtiha sûresi ile Bakara sûresinin ilk ayetlerinin bulunduğu karşılıklı iki sayfaya uygulanır (Derman, 1987, s. 65). Bu tezhip diğer yazma eserlerin baş ve bölüm başlıklarında da görülür (Aksu, 1999, s. 132).

Kur'ân-ı Kerim de zahriye sayfası bulunmamaktadır. Serlevhalar, yazma eserlerde müzehhiplerin marifetlerini gösterdikleri önemli bir yer olmuştur. Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk ayetlerinin bulunduğu serlevha dikdörtgen formda nesih hattı ile yazılmıştır. Besmelenin üst kısmında bulunan boşluğa beyne's sûtür yapılmıştır. Beyne's sûtür satır arası tezhibi manasına gelmektedir (Ayverdi, 2008, s. 358). Yazı alanının iki yanına koltuk tezhibi bulunmaktadır. ¼ ölçülerinde tasarlanan koltuk tezhibinde hatâyî

grubu motifler ve yapraklar ile ulama tasarımı yapılmıştır. Motiflerde altın, zeminde ise altın ve lacivert renk kullanılmıştır. Altın zeminli alanlarda iğne perdahı uygulanmıştır.

Sûrelerin alt ve üst kısımlarına dikdörtgen formda iki renk altın 3mm lik cetveller üzerine "+, -" yapılarak çevrelenmiştir. Hatâyî grubu motifler, yapraklar ve rûmî motifi kullanılarak yapılan tasarım ½ ölçülerindedir. Tezhibin ortasında sûrenin adının yazıldığı alan ile tezhip alanı altın dendanlarla birbirinden ayrılır. Yazı alanın zemini altınla sıvanmış üzerine üstübeç mürekkebi ile sûrenin adı yazılmıştır. Zer-ender-zer tekniği ile hem motifler hem de zemin altın ile sıvanmıştır.

Diş pervazda hatâyî grubu motifler, rûmî motifi, yapraklar ve dallar kullanılarak ½ ölçülerinde tasarlanmıştır. Tasarımda kullanılan rûmî motifleri ile zemin ayrımı yapılmış, rûmî motiflerin iç zeminleri altın ve lacivert renktedir. Lacivert zemin üzerindeki boşluklara beyaz renkte üç nokta konulmuştur. Diğer alanlarda zer-ender-zer tekniği uygulanmıştır. Motif zeminlerinde altın kullanılmış ve altın üzerine beyaz renkte gölgeler bulunmaktadır. Tasarım içten dışa sırası ile siyah, yeşil ve altın kalın dendanlarla sınırlandırılmış, altının üzerine mavî renkte havalı dendan vardır. Tasarımdan geçişi sağlayan tiğ motiflerinde altın ve bordo renkte iki farklı tiğ tasarımı kullanılmıştır. Bu alanda da diğer altın zeminli alanlarda olduğu gibi iğne perdahı uygulanmıştır (Görsel 1).

Sûre Başı

Kur'ân-ı Kerim'de sûre başlarına yapılan tezhibe sûre başı tezhibi adı verilir. Bu tezyinatın ortasına çoğunlukla altın üzerine beyaz mürekkeple sûrenin adı yazılmaktadır (Taşkale, 1997, s. 112). Kur'ân-ı Kerimlerde de yer alan 114 sûrenin her birinin başına yapılan ve içinde sûre adının yazıldığı kısımlar müzehhiplerin hünelerini göstermesine vesile olmuştur. Bu alanda bazen sûre adlarının yazılmadığı da olur.

Âl-î İmrân sûresinin başına yapılan sûre başı tezhibi 1mm'lik altın cetvel ile çevrelenmiştir. Yazı alanı ile bezeme alanı altın dendanlar ile birbirinden ayrılır. Yazı alanında zemin altın ile sıvalıdır. ½ ölçülerinde hatâyî grubu motifler kullanılarak ters simetri olacak şekilde tasarlanmış, zer-ender-zer tekniği ile hem motifler hem zemin altın ile sıvanmıştır. Sûre başı tezhibinde iğne perdahı bulunmaktadır. Motifler üzerine is mürekkebi ile noktalar konulmuştur. Âl-î İmrân sûresinin başına yapılan sûre başı tezhibinin tasarımı ile Meryem, Enbîyâ, Kasas, Talak, Nâziât sûrelerinin başına yapılan sûre başı tezhip tasarımı aynıdır (Görsel 2).

Nisâ sûresinin başına yapılan sûre başı tezhibi dikdörtgen cetvel ile çevrelenmiştir. Altın cetvelin üzerine "+" işareti yapılmıştır. Yazı alanı ile bezeme alanı altın dendanlar ile birbirinden ayrılır. Yazı alanında zemin altın ile sıvanlı olup üzerine üstübeç mürekkebi ile sûrenin adı yazılmıştır. Hatâyî grubu motifler ve rûmî motifi kullanılarak yapılan tasarım ½ ölçülerindedir. Helezonun içinde kalan alanda zer-ender-zer tekniği ile hem motifler hem zemin altın ile sıvanmıştır. Diğer kısımların zemini lacivert renktedir. Motifler üzerine beyaz ve bordo renkte gölgelendirmeler yapılarak tezhibe canlılık kazandırılmıştır (Görsel 3).

Mâide sûresinin başına yapılan sûre başı tezhibi altın cetvel ile çevrelenmiştir. Yazı alanı ile bezeme alanı altın dendan ile birbirinden ayrılır. Yazı alanında zemin altın ile sıvanmış, sûrenin adının yazıldığı alan boş bırakılmıştır. Hatâyî grubu motifler ve yapraklar kullanılarak tasarım ½ ölçülerinde, zer-ender-zer tekniği ile tezyin edilmiştir. Maide sûresinin başına yapılan sûre başı tezhip tasarımı ile A'raf, Hûd, Râ'd, Hicr, Mü'minun, Nûr, Ankebût, Sebe', Sâfât, Fussilet, Duhân, Hucurât, Tûr, Hadid, Saf, Münâfikun, Nuh, Cin,

Görsel 1.
04820 Envanter no'lu eserin serlevha tezhibi (Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi). 2020

Müzzemmil, Kıyamet, İnfîtâr, Mütâffifin, Â'lâ, Fecr, Alak, Beyyine, Zilzâl, Kureyş, Nasr, Felâk sûrelerinin başına yapılan sûre başı tezhip tasarımları aynıdır sadece motif ve zemin renklerinde farklılıklar bulunmaktadır (Görsel 2).

En'âm sûresinin başına yapılan sûre başı tezhibi cetvel ile çevrelenmiştir. Altın cetvelin üzerine "+" işareti yapılmıştır. Yazı alanı ile bezeme alanı altın dendanlar ile birbirinden ayrılır. Yazı alanında zemin altın ile sıvanmış, üzerine üstübeç mürekkebi ile sûrenin adı yazılmıştır. Tezyînat $\frac{1}{2}$ ölçülerinde hatâyî grubu motifler ve dilimli yaprak motifi kullanılarak tasarlanmış, helezonun içinde kalan alanda zer-ender-zer tekniği uygulanmıştır. Diğer kısımların zemini lacivert renktedir. Motifler üzerine sülyen renkte gölgelendirmeler yapılarak tezyînata canlılık kazandırılmıştır. En'âm sûresinin başına yapılan sûre başı tezhibinin tasarımı ile Nahl, Hac,

Görsel 2.
04820 Envanter no'lu eserin sûre başı tezhibi (Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi).

Fatır, Ahkaf, Mücâdele, İnşıkak sûrelerinin başına yapılan tezhip tasarımı aynıdır (Görsel 5).

Enfâl sûresinin başına yapılan sûre başı tezhibi altın cetvel ile çevrelenmiştir. Altın cetvelin üzerine "+" işareti yapılmıştır. $\frac{1}{2}$ ölçülerinde hatâyî grubu kullanılarak tasarım yapılmış, zer-ender-zer tekniği ile hem motifler hem zemin altın ile sıvanmıştır. Sûre başı tezhibinde iğne perdahı yapılmıştır. En'âm sûresinin başına yapılan sûre başı tezhibinin tasarımı ile Yusuf, İsrâ, Kehf, Tâ-hâ, Furkan, Şuara, Rûm, Ahzab, Sad, Zümer, Şuara, Kamer, Rahman, Mearic, İnsan, Mürselat, Abese, Gaşiye, Şems, İnşirah, Adiyât, Tevbe sûrelerinin başına yapılan sûre başı tezhip tasarımı aynıdır (Görsel 6).

Görsel 3.
04820 Envanter no'lu eserin sûre başı tezhibi (Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi).

Görsel 4.

04820 Envanter no'lu eserin sûre başı tezhibi (Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi).

Görsel 5.

04820 Envanter no'lu eserin sûre başı tezhibi (Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi).

Tevbe sûresinin başına yapılan sûre başı tezhibi altın cetvel ile çevrelenmiştir. Altın cetvelin üzerine "+" işareti yapılmıştır. ½ ölçülerinde hatâyî grubu motifler kullanılarak ters simetri olarak tasarım yapılmış, zer-ender-zer tekniği ile hem de motifler hem zemin altın ile sıvanmıştır. Sûre başı tezhibinde iğne perdahtı tekniği kullanılmıştır (Görsel 7).

Yunus sûresinin başına yapılan sûre başı tezhibi altın cetvel ile çevrelenmiştir. Yazı alanı ile bezeme alanı altın dendanlar ile birbirinden ayrılır. Yazı alanında zemin altın ile sıvanmış, üzerine üstübeç mürekkebi ile sûrenin adı yazılmıştır. ½ ölçülerinde peñç motifi kullanılarak tasarım yapılmıştır. Sûre başı tezhibinde iğne perdahtı tekniği kullanılmıştır (Görsel 8).

İbrahim sûresinin başına yapılan sûre başı tezhibi altın cetvel ile çevrelenmiştir. Altın cetvelin üzerine "+" işareti yapılmıştır. ½ ölçülerinde hatâyî grubu motifler kullanılarak tasarım yapılmış, zer-ender-zer tekniği ile hem motifler hem zemin altın ile sıvanmıştır. Sûre başı tezhibinde iğne perdahtı kullanılmıştır. İbrahim sûresinin başına yapılan sûre başı tezhibinin tasarımı ile Neml, Zuhuf, Asr, Nâs sûrelerinin başına yapılan sûre başı tezhip tasarımı aynıdır (Görsel 9).

Secde sûresinin başına yapılan sûre başı tezhibi 1 mm'lik altın cetvel ile çevrelenmiştir. ½ ölçülerinde hatâyî grubu motifler kullanılarak tasarım yapılmış, zer-ender-zer tekniği ile hem motifler hem

Görsel 6.

04820 Envanter no'lu eserin sûre başı tezhibi (Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi).

Görsel 7.

04820 Envanter no'lu eserin sûre başı tezhibi (Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi).

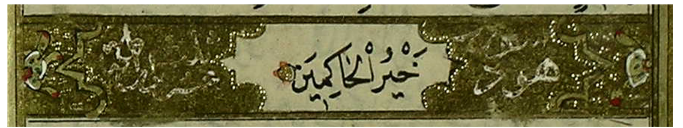
zemin altın ile sıvanmıştır. Sûre başı tezhibinde iğne kumlama tekniği kullanılmıştır. Secde sûresinin başına yapılan sûre başı tezhibinin tasarımı ile Yasin, Mü'min, Câsiye, Muhammed, Fetih, Kaf, Zâriyat, Necm, Vakıa, Haşr, Mümtöhine, Cum'a, Teğabün, Tahrim, Mülk, Kalem, Hâkka, Müdessir, Nebe', Tekvir, Bürûç, Târik, Beled, Duhâ, Tin, Kadir, Kâria, Tekasür, Hümeze, Fil, Mâün, Kevser, Kâfirûn, İhlas sûrelerinin başına yapılan sûre başı tezhip tasarımı aynıdır (Görsel 10).

Leyl sûresinin başına yapılan sûre başı tezhibi dikdörtgen cetvel ile çevrelenmiştir. Yazı alanı ile bezeme alanı altın dendanlar ile birbirinden ayrılır. Yazı alanında zemin altın ile sıvanmış, üzerine üstübeç mürekkebi ile sûrenin adı yazılmıştır. ½ ölçülerinde hatâyî grubu motifler ve rûmî motifi kullanılarak ters simetri tasarım yapılmıştır. Zemin ayrımı ayırma rumi motifiyle yapılmıştır. Rumi motifinin iç zemini lacivert diğer kısımlar altın ile boyanmıştır. Motifler üzerine beyaz ve bordo renkte gölgelendirmeler yapılarak tezhibe canlılık kazandırılmıştır (Görsel 11).

Güller

Kur'ân-ı Kerîm'de çoğunlukla sûrenin başladığı sayfa kenarına konulan, bazen içi boş bırakılıp, bazen de sûrenin adının yazılı olduğu yuvarlak süslemeye "gül" adı verilir. Güller buldukları yere göre adlandırılır (Özen, 2004, s. 20). Kur'ân-ı Kerîm'de sıra geldikçe yazılı metnin yanındaki boşluk kısımlarına, her yirmi sayfada bir cüz işareti "Cüz gülü," beş sayfada bir hizb işareti "hizb gülü," her on ayette bir "Aşr gülü," secde edilecek ayetleri hizasına "secde gülü" ve her sûrenin başına da "Sûre gülü" konulur. Güllerin çeşitleri olmasının yanı sıra güllerin bezenmesi de dönemlere göre farklılıklar göstermiştir.

Gül ¼ ölçülerinde, orta kısmı beş yapraklı basit peñç motifi olarak tasarlanmıştır. Peñç motifinin boşluklarından çıkan rûmî motifi ile sekiz yapraklı peñç motifi oluşturulmuştur. Rûmî motifinin zemini altın ile diğer kısımların zemini bir mavi bir altın olacak şekilde boyanmıştır. Üzeri beyaz, kırmızı, yeşil renkler de boyanarak motife canlılık kazandırılmıştır. Boşluklarda dörtte bir ölçülerinde peñç

Görsel 8.

04820 Envanter no'lu eserin sûre başı tezhibi (Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi).

Görsel 9.

04820 Envanter no'lu eserin sûre başı tezhibi (Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi).

Görsel 10.

04820 Envanter no'lu eserin sûre başı tezhibi (Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi).

Görsel 11.

04820 Envanter no'lu eserin sûre başı tezhibi (Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi).

motifi çizilmiş motifte altın zemin üzerine beyaz ve kırmızı renkler kullanılmıştır. Gül $\frac{1}{4}$ ölçülerinde, orta kısmı beş yapraklı basit penç motifi olarak tasarlanmıştır. Motif tasarımı önceki motif tasarımlarına benzemektedir aralarındaki tek fark motifin boşluklarından dörtte bir ölçülerinde çizilen penç motifi yerine yaprak motifi çizilmiş olmasıdır. Gül $\frac{1}{2}$ ölçülerinde dallar ve penç motifi kullanılarak tasarlanmış, orta kısmı altınla sıvanmıştır. Dallar, yapraklar ve penç motifinde altın diğer kısımların zemininde ise lacivert ve bordo renkler kullanılmıştır. Gül $\frac{1}{2}$ ölçülerinde dallar ve goncağül motifi kullanılarak tasarlanmış, orta kısmı altınla sıvanmıştır. Motif tasarımı önceki motif tasarımlarına benzemektedir aralarındaki tek fark penç motifinin yerine gonca motifi çizilmiş olmasıdır (Görsel 12). Kur'ân-ı Kerîmde 119 adet gül bulunmaktadır ve aynı tasarıma sahip olanlar tekrar tekrar yazılmamıştır. Güllerin tamamına is mürekkebi ile tahrir çekilmiş, tasarım altın tiğlarla sonlandırılmıştır. Altın zemin üzerine iğne perdahtı yapılmıştır.

Duraklar

Kur'ân-ı Kerîm de ayet sonlarında bulunan boşluklara yapılan küçük bezeme şekillerine "durak" adı verilir. Duraklara nokta da

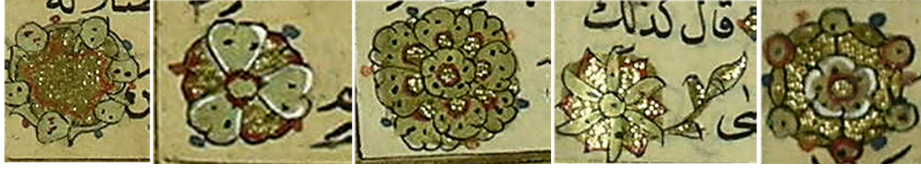
denir (Derman, 1997, s. 66). Duraklar şekillerine göre genellikle şeşhâne durak (altıgen nokta), mücevher durak (geçmeli nokta), helozon durak ve pençhâne durak olarak farklı isimler almışlardır (Derman, 2002, s. 292). Bu noktaları yapmaktaki gaye yazıdaki monotonluğu gidermek, (Taşkale, 1997, s. 112) gözü dinlendirmek ve yazıyı süslemektir (Kurfeyz, 2003, s. 7).

Durak gonca motifleri ile birbirini takip eder nitelikte, daire şeklinde olacak şekilde tasarlanmıştır. Dairenin iç kısmı altın ile sıvanmış üzerine iğne perdahtı yapılmıştır. Üç yapraklı penç motifi formunda tasarlanan durakta yaprakların kenarlarına beyaz renkte gölgelendirmeler bulunur. Taç yapraklarda ise altın üzerine kızıl kahve renkte renklendirmeler yapılarak motife canlılık kazandırılmıştır. Durak katmerli penç motifi şeklinde tasarlanmış zeninde altın kullanılmıştır. Altı yapraklı çarkıfelek penç motifi formunda tasarlanan durakla yazı arasında bulunan boşluğa yaprak motifleri çizilerek tezyînat sonlandırılmıştır. Kur'ân-ı Kerîmde duraklarda kullanılan yapraklar dışında yazı arasında muhtelif yerlerde bulunan boşlukların da yaprak motifi ile tezyîn edildiği görülmektedir. Ortası beş yapraklı penç motifi olarak tasarlanmış,

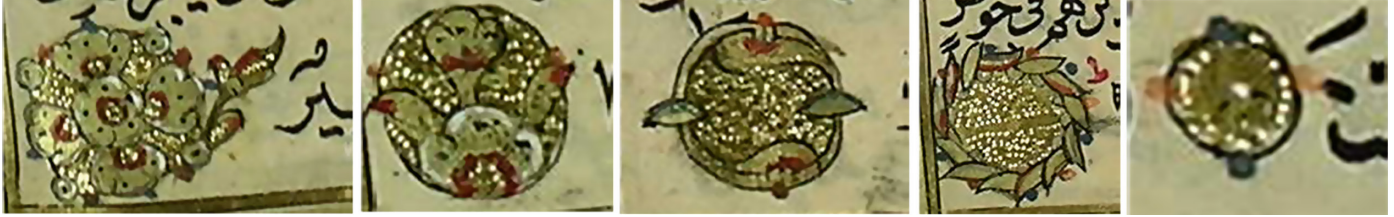

Görsel 12.

04820 Envanter no'lu eserin gül örnekleri (Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi).

Görsel 13.
04820 Envanter no'lu eserin durak örnekleri (Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi).

Görsel 14.
04820 Envanter no'lu eserin durak örnekleri (Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi).

diğer duraklarda olduğu gibi zemin altın ile sıvanmıştır. Altın üzerine iğne perdahı bulunmakta altın dışında kırmızı kahve, beyaz ve lacivert renkler kullanılmıştır (Görsel 13).

Dört yapraklı penç motifi formunda tasarlanan durakta yaprakların kenarlarına beyaz renkte gölgelendirmeler bulunur. Altın üzerine kırmızı kahve renkte renklendirmeler yapılarak motive canlılık kazandırılmıştır. Yuvarlak formda tasarlanan durakta penç, gonca ve yaprak motifleri kullanılarak tasarlanmıştır. Zeminde iğne perdahı uygulanmıştır. Rûmî motifi ile yuvarlak form oluşturacak şekilde tasarlanan durakta yaprak motifi de bulunmaktadır. Altın dışında yeşil ve kırmızı kahve kullanılan renkler arasındadır. Yapraklarla çarkıfelek olacak şekilde tasarlanan durağın ortası altınla sıvanıp iğne perdahı yapılarak tezyinat sonlandırılmıştır. Durak basit formda tasarlanmış, eserde buluna diğer duraklarla aynı renkler uygulanmıştır. Kurân-ı Kerîmde küçük alanlarda en çok kullanılan duraklardan biridir (Görsel 14). Daha geniş boşluklara yapılan duraklarda genellikle hatâyî grubu motifler kullanılmıştır. Durakların tamamına is mürekkebi ile tahrir çekilmiştir.

Hâtime Sayfası

Hâtime kelime anlamı olarak "son, sonuç, nihayet" manalarına gelir (Devellioğlu, 1993, s. 341). Yazma kitaplarda müellifin eserini bitirirken yazdığı duaları, tarihini, varsa müzehhibini belirten yazıların bulunduğu son sayfaya verilen addır (Yılmaz, 2004, s. 114). Ku'ân-ı Kerim gibi yazılmasına ve bezemesine özen gösterilen eserlerin sonuna duanın, hattat imzasının, yazılış tarihinin, müzehhibin imzasının yer aldığı son sayfanın kenarlarına işlenen tezhibe hâtime tezhibi denmektedir (Duran, 2012, s. 65). Hâtime sayfaları bezenen diğer sayfalar gibi hem dönemlere hem de müzehhibin zevkine göre tezyînat farklılık göstermiştir. Bu sayfaya hattatın kendi adını koymasından ötürü "ketabe sayfası" da denir. Kelimenin asıl anlamı "ketebuhu" dur (Kurfeyz, 2003, s. 7). Ketebe sayfası, tepesi aşağıda bir üçgene benzemektedir. En alta temmet, teme, üç mim ya da tek mim ile sonlandırılır (Özen, 2004, s. 24). Bazen yazının her iki yanında ki boş köşelere üçgen biçiminde süsleme yapılmış, bazen de sayfanın boş kalan kısmı çeşitli formlarda süslenerek tezyînat tamamlanmıştır.

Hâtime sayfası etrafı altın cetvelle çevrelenmiştir. Dikdörtgen formda yapılan tezhipte yazı alanı ile bezeme alanı dendanlar

Görsel 15.
04820 Envanter no'lu eserin hâtime sayfası tezhibi (Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi).

ile birbirinden ayrılır. Yazı alanında aharlı kâğıt üzerine is mürekkebi ile yazılmıştır. Hâtayı grubu motifler ve yapraklar kullanılarak yapılan tasarım ½ ölçülerinde zer-ender-zer tekniği kullanılarak tezyîn edilmiştir. Sayfanın alt kısımdaki tezhipte motifler, dallar ve yapraklarda altın zeminde ise altın ve lacivert renkler beraber kullanılmıştır. Hâtıme sayfasında altın zemin üzerine iğne perdahi yapılmıştır.

Tezyînatın ortasında bulunan alan altın dedanlarla çevrelenmiş, altın üzerine üstübeç mürekkebi ile yazılan “Ketebehu’t-tezhip Osman Şûkrî saray-ı atîk-ı teberdârân 244” ifadesi ve tarihi bulunmaktadır. Teberadarın sarayda baltacılar sınıfında dair olduğu bilinmektedir (Devellioğlu, 1993, s. 1047) Ketebe kaydında 1243/1827 yılında Hafız Muhammed el -Ferîd tarafından tamamlandığı yer alan Kur’an-ı Kerîm 1244/1828 yılında Osman Şûkrî tarafından tezyîn edilmiştir. Bu da eserin yazıldıktan bir yıl sonra tezhibinin tamamlandığını göstermektedir (Görsel 15).

Sonuç

Hafız Muhammed el -Ferîd tarafından yazılan Kur’ân-ı Kerîm, kütüphanenin Yazma Bağışlar Bölümünde 04820 Envanter numarasıyla yer almaktadır. 1243/1827 tarihli eserin ebadı 160 × 105, 92 × 50 mm. dir. Kur’an-ı Kerîm’in tamamı ahârli kâğıt üzerine 15 satır halinde nesih hat ile is mürekkebi kullanılarak yazılmıştır. Hat kaynaklarında hattat Hafız Muhammed el -Ferîd ile ilgili bir malûmâta ulaşamadık, fakat eserin hattı incelendiğinde işlek ve akıcı bir nesih ile yazılmış olması Hafız Muhammed el -Ferîd’in gayet usta bir hattat olduğu yazısı göstermektedir. Sûre başları rika’ (hatt-ı icâze) ile üstübeç mürekkebi kullanılarak yazılmıştır. Mürekkepte dökülmeler ve aşınmalar olduğu görülmüştür.

Kur’ân-ı Kerîm’in müzehhibi Osman Şûkrî’dir. Hakkında herhangi bir malûmat bulunmayan müzehhip, imzasında “ketebe” fiilini kullanması aynı zamanda hattat olduğunu düşündürmektedir. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesinde, Yazma Bağışlar Koleksiyonundaki 05659 envanter numaralı Kur’ân-ı Kerîm’in hattatının Osman Şakîr olması ve tezyînatı da incelediğimiz Kur’ân ile büyük oranda benzeşmesi bu fikri desteklemektedir (Aksoy Şaş-tım, 2021, s. 70).

Kur’an-ı Kerîm’in bütün sayfaları altın cetvellidir. Eserde zahriye sayfası yoktur. Genellikle 19. yüzyılda tezyîn edilen eserlerde zahriye sayfası bulunmamaktadır. Serlevha tezhibinde yapılan tasarım motif ve renk özellikleri açısından sûre başı ve hâtıme tezhibi aynı müzehhibin elinden çıkmışçasına bütünlük arzeder. Kur’ân-ı Kerîm’inde yer alan 114 sûre başı tezhibinde form, desen, renk, motif ve teknik olarak sınıflandırdığımızda on farklı sûre başı tezhibi tespit edilmiştir. Güller incelediğinde, eserin tamamında dört farklı gül tezyînatı bulunmaktadır. Bu güller gerekli oldukları yerlerde tekrar tekrar kullanılmıştır. Kur’ân-ı Kerîm de ayet aralarındaki boşluklara göre farkı ebat ve tasarımlarda duraklar kullanılmıştır. Tasarımlarda farklılıklar olmasına rağmen renkler genellikle aynıdır. Kitabın tezhiplerde kullanılan renklerde, motiflerde, tekniklerde ve tasarımlarda batılılaşma dönem etkisi görülmektedir. Kur’ân-ı Kerîm tezyînatında penç motifinin çokça kullanılması, zer-ender-zer tekniğinin ve iğne perdahının yoğun şekilde kullanılması tezyînatın yapıldığı

dönem özelliklerinin taşıdığını göstergesi olabilir. Eser sayfalarında dağılımlar olduğu görülmekte olup onarıma ihtiyacı bulunmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The authors have no conflicts of interest to declare.

Funding: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Acar, Ş. (1998). Sanat değeri taşıyan el Yazması kitaplar. *Antik Dekor*, 48, 75–79.
- Aksoy Şaş-tım, Y. (2021). *Süleymaniye Kütüphanesinde Bulunan Batılılaşma Dönemi (19. Yy) Kur’an-ı Kerîmlerinin Tezyînatı* [Yayın No. 706090, Sanatta Yeterlik Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Aksu, H. (1999). Türk Tezhip Sanatında Süsleme Unsurları. *Osmanlı Kültür ve Sanat*, 11, 131–138.
- Ayverdi, İ. (2008). Beyne’s sütür. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 1, 358.
- Bilen, Y. (2015). Türk-İslam Medeniyeti ve hat San’atı. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitü Dergisi*, 33, 38–58.
- Derman, F. Ç. (1987). Yazma Eserlerde Tezhip sanatı. Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu Bildirileri Kitabı, Uşak, 65–66.
- Derman, F. Ç. (2002). Türk Tezhip Sanatının asırlar İçinde Değişimi. *Türkler Ansiklopedisi*, 12, 289–299.
- Derman, U. (1970). Yazma Kur’ân-ı Kerîm’ler nasıl Hazırlanırdı. *Hayat Tarihi Mecmuası*, 5, 13–15.
- Devellioğlu, F. (1993). *Osmanlıca-Türkçe İlgat*. Aydın Kitapevi Yayınları.
- Duran, G. (2009). Serlevha. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 36, 567–569.
- Duran, G. (2012). Tezhip Sanatının kullanım alanları. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 41, 63–65.
- Gündüz, H. (2002). Yazı ve Tezhip Şaheseri Bir Kur’ an- ı Kerim. *Antik Dekor*, 73, 86–90.
- Kurfeyz, N. (2003). *Tezhip*. Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları.
- Özen, M. E. (2004). *Türk Tezhip sanatı*. Gözen Kitap ve Yayın Evi.
- Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi (2021a). *04820 Envanter no’lu eserin durak örnekleri* [Fotoğraf]. Kütüphane Arşivi.
- Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi (2021b). *04820 Envanter no’lu eserin gül örnekleri* [Fotoğraf]. Kütüphane Arşivi.
- Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi (2021c). *04820 Envanter no’lu eserin hâtıme sayfası tezhibi* [Fotoğraf]. Kütüphane Arşivi.
- Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi (2021d). *04820 Envanter no’lu eserin serlevha tezhibi* [Fotoğraf]. Kütüphane Arşivi.
- Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi (2021e). *04820 Envanter no’lu eserin sûre başı tezhibleri* [Fotoğraf]. Kütüphane Arşivi.
- Taşkale, F. (1997). Tezhip sanatı. *SkyLife*, 173, 108–118.
- Taşkale, F. (2009). XVIII. Yüzyıl Klâsiği muhteşem bir Kur’an-ı Kerîm. *İsmek el Sanatları Dergisi*, 7, 16–21.
- Yılmaz, A. (2004). *Türk kitap Sanatları tabir ve İstihlaları*. Damla Yayınevi.

Structured Abstract

Yeşim AKSOY ŞAŞTIM's article titled "Evaluation of the Qur'an with Inventory Number 04820 Preserved in the Manuscript Donations Collection of the Suleymaniye Library In Terms of Illumination Art" has been discussed in terms of illumination elements, and it is aimed in the article to contribute to similar studies by the illumination analysis of the work and the findings. Information was given about the period in which the Qur'an was written and its decoration, and the study was supported by visuals.